

İstanbulun Zabtından sonra türklerde tıbbî tekâmüle bir bakış

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER
Tıp Tarihi Enstitüsü Direktörü

İstanbul Türkler tarafından zaptolunmadan evvel Selçuklulardan bize devrolan hastahaneler ve buralardan yetişen hekimler ve hastahanelerle kütüphaneleri ve hekimlerin hususî kütüphanelerini zenginleştiren tıbbî eserleri mühim bir yekûna baliğ olur. Hekimler zamanlarının icabları neyi iktiza ediyorsa ona uyarak çalışmışlardır. Onların gösterdikleri lüzum üzerine yaptıkları sıhî müesseseler ve içtimâî muavenet yurtları, terceme ve telifte âmil oldukları eserler zamanlarında Şarkta hem muasır oldukları milletlere nazaran hiç de geri kalmadıklarını gösterir.

Bizde İstanbul fethine gelinceye kadar Anadolu'da hastahaneler mükemmelen vazifelerini yapıyorlardı. Buralardan hekim yetişiyor ve yurdun en mühim yerlerine dağılıyorlar veyahud davet olunuyorlardı. Selçuklular devrinden kalan tıbbî eserler arabça ve farsçaya vâkıf hekimlerimiz elinde dolaşmıştır. Halkın da an'anelere müstenid maddî ve ruhî tedavilerde başvurduğu vasıtalar noksanzdır. İlaçların çoğu ve mühimleri hariçden geliyor. Lâkin memleketteki nebatlar vesair maddelerin de tedavide tesir tarzları malûm ve bunlar da kolayca umumî ve hususî vasıtalarla tedarik olunabiliyor. Hekimler Anadolu'da memleket haricinde meselâ Mısırda, Suriyede ve başka Şark illerinde tahsilde bulunabiliyorlar.

İşte bu ihmale şayan olmayan tıbbî varlık İstanbulun zaptına kadar bu şekilde devam etmiştir.

Şimdi burada İstanbulun Türkler tarafından zaptından sonra buna ilâve olunmuş cihetler nedir? Onu burada, şu kısa mukaddimeyi yazdıktan sonra tebarüz ettireceğiz. Görülecektir ki bu devir Türklerin ilim tarihinde en mühim bir merhale'dir (1).

(1) Abdülhak Adnan, *La science chez les turcs ottomans du commencement jusqu'à*

İstanbulu Türkler yeni baştan süslemeğe başladılar. Karşılarında kalabilenlerden muhafazası icab eden birçok harab veya kısmen mamur Bizans âbidelerini yüksek bir sanat duygusile muhafaza etmeği ihmal etmediler. İşe yarar bir Bizans eserini yıkmadılar. İşe yaramıyanların ve mevcut olmayan binaların yerlerinden istifade ettiler. Fakat Bizans sanatı denilen tarzı kendi millî varlıklarına karıştırmadılar. Çünkü Anadolu'dan millî bir mimarî ve sanat getirdiler. İstanbul az bir zamanda birçok mamurelerle bir Türk şehri halini aldı ve halkın yeni efsaneleri bunun taşını ve toprağını bile pek çabuk Türkleştirdi. Bu devirde İstanbul'da yükselen binaları ve yerlerini Fatih'in tanzim ettirdiği vakıf bize gösteriyor. İşte bir hekim bu yükselen binalar arasında *Fatih Külliyesi* (Üniversite) içinde büyük bir binada toplanan *Darüşşifayı* yanındaki bahçenin yanında imareti onun *Darüzziyafesi* olan misafirlerle zayıfların kalabildikleri tabhanesini ve ayrıca *misafirhanesini* bu Üniversiteye dahil hamamla beraber müteaddit hamamları, Şehzadebaşındaki *Darülaceze* mahiyetinde *Kalenderler yurdu*nu İstanbulun fethinden sonra sıhî ve içtimâî vaziyetin icabı yapılan bu binaları tafahürle seyreder.

İstanbulun muhtelif zamanlarda görüp geçirdiği âfetler dolayısıyla bu kuşbakışı ile gördüğümüz bu binaların pek azı kalmış, bir kısmının yerleri de tayin edilemez bir hale gelmiştir.

İstanbul yalnız binalarıyla değil, halkı itibarile de pek çabuk Türkleşmiş ve geldikleri yerlerden getirdikleri isimleri İstanbul mahalalarına de koymuşlardır. Bu meyanda arzusu ile veyahud davetle gelen birçok hekimler

la fin du moyen - âge. Archelon Fasc 4, P. 347 - 365. 1937. Bu makale Fatih zamanında Türklerde ilim seviyesini gösterir mühim bir tetkiktir.

de vardır. Bunların bir kısmı tarihe geçmiş, bir kısmı malûm değildir. Bu hekimlerin bir kısmını İstanbul'da Fatih Darüşşifasında çalışmışlardır ve hekimliğin noksan olan ihtiyaçları, diğer âlimlere sorulduğu gibi sorulmuştur. Onların terceme ve istinsahını arzu ettikleri eserler de arzuları veçhile temin edilmiştir ki İstanbul kütüphanelerinde bilhas-sa bu noktadan tıb kitapları diğer ilmî eserler gibi mühim bir yekûu tutar.

İstanbulda bu tıbbî müdevvenat dolayısıyla tam bir yenilik buluyoruz. Eskiden Türk illerinde mevcut olan sıhî ve içtimâî muavenet müesseselerinin benzerleri İstanbulun o zamanki ihtiyacını tatmin eder bir halde yapılmıştır. Hekimler de bu arzularının tatmin edildiği bu yeni şehirde bunlardan çalışma hızlarını artırmışlardır. O halde biz o devrin tıbbî tekâmülünde şu üç noktayı biraz daha etraflıca tetkik edelim:

- 1 — Sıhî ve içtimâî muavenet müesseseleri
 - 2 — Hekimler
 - 3 — Tıbbî Eserler.
- 1 — Sıhî ve İçtimâî Muavenet Müesseseleri :

İstanbulun 857 (1453) de zaptından sonra Fatih *Mimar Başî Ayazağ'a* bir külliye (Üniversite) mahallesi haline koyduğu Fatih'in ortasında elyevm mevcut camiden biraz ufak, iki minareli, İstanbulun zaptından evvelki Anadolu Osmanlı Türkü eserlerine uygun bir cami ve etrafına 8 büyük ve 8 küçük medresesi, imareti, hastahanesi, tabhanesi, darüzziyafesi, hamamı ve misafirhanesi, kütüphanesi vesair müstemilâtile cesim ağaçlarla örtülmüş büyük külliye (Üniversite) yaptırmıştır (2). Ve bu Üniversitenin hocalarını da bu mahallenin etrafında oturmağa teşvik eyler. Oraya bir can verilmiştir, ve burası şehir içinde küçük bir şehir halini almıştır. İşte bu cami; bu külliyenin diğer medreselerindeki ufak dersanelerden maada büyük derslere ve yerli ve hariçten gelen âlimlerin vereceklri konferanslara ve bu ders saatleri haricinde beş vakitte cami olarak kullanılmak üzere büyük bir dershanesidir. Bu külliye (Üniversite) ye mülhak olan *darüşşifa* 875 (1470) de tamam olmuştur. Fatih Üniversitesi-

tesinde biz ayrıca bir *Tıb medresesi* buluyoruz. Fakat diğer medreseler gibi talebe her hangi şubeyi takib ederse etsin muayyen bir odada oturmuş ve ihtisas şubesi merede ise orada çalışmıştır. *Fatih Darüşşifasında* hekim yetişir. Bunlar talebeliklerinde pariyon halinde bu medreselerde mümasib odaları işgal etmişlerdir. O halde bu Fatih külliyesinin Darüşşifası da hekim yetiştiren bir *Darüşşifa*dır.

Fatih Darüşşifası yeri elyevm *İmaretin tabhane medresesinin* mukabilindeki türbenin sağma tesadüf eder büyük bir sahaya kaplar. Camiin cenubu şarkisine ve Desteraneler çarşısına tesadüf eder. *Fatih Külliyesinin* bu eski halini gösteren binalar meydanın yerini bildiğimizden *Darüşşifanın* binaları hakkında tenevvür edebiliyoruz. Muhakkak büyük bir binadır ve tarzı mimarisi de mukabilindeki *tabhane medresesine* uygundur. Zira camiin kible tarafında sağ ve solda iki yer işgal eden bu iki binanın umumî mimarî âbengi bozmamak için birbirine mütenazır olması icab eder. Netekim diğer büyüklü ve küçüklü onaltı medresenin de sağda ve solda kâinatlarında mimarî bir tenazur vardır. Bu *Darüşşifanın* umumî plânı hakkında bu ufak benzeyiş ihtimalinden başka birşey söyleyemeyecceğiz. Yalnız *Darüşşifa Mescidi* diye bu darüşşifanın bahçesi ortasında olması kuvvetle melbuz mescidin Fatih zamanından kalma binası resmini Paspati yapmıştır. Kible tarafında bu camile hem muasır *Davutpaşa camii* ni kible tarafına de benzerliği vardır. Bu camiin elyevm plânda çizgi ile işaret olunan *darüşşifa* yeri ortasında bir parça duvarı ve kema biraz ileride asıl *darüşşifanın* kalm duvarlarından bir parça yolun kaldırım kenarında ve bir yıkımın bahçesinde görülmektedir (3). Bu binada diğer hastahanelerde olduğu gibi medrese tarzındadır. Plândaki yerine göre bin metre murabba kadar bir sahaya işgal eder. O hal-

(3) *Hadikatül-cevami* sahibi Hafız bin İsmail Ayvansarayî (vefatı 1201 (1876) Bursa) *darüşşifa mescidi* der (cild 1, S. 108 ve 115). *darüşşifa derununda müstakil bir meschidtir. Hidemati lâzimesinin vezâifi muayyenesi yine lendi vakından verilmiştir.* demekle beraber cami yakınında demirciler mescidinden bahsediyor. Bunun da banisi Fatih'in Cerrah başısı Ali efendidir. Müruru eyyam ile harap olup yerinde demirciler iskân ederek nice zaman na malum kalmış öken 1176 (1762) Rebiyülevvelinde mütevellisi tarafından ya-

(2) Dr. A. Süheyl, *Fatih Darüşşifası* 875 (1470). *Hopital Mehmed Fatih İstanbul* 1932.

de etrafı da tarihî resimlerle görüleceği ve hile duvarla mestur muazzam bir eserdir. Evliya Çelebi'nin zikrettiği 70 höcreli ve 80 kubbeli bir darüşşifa, mescidi vesair kısımlarile ancak bu kadar sahaya sığar. 1557 - 1561 seneleri arasında İstanbul'da bulunan Melhiore Loris şehrin umumî manzarası meyânında tersim ettiği *Fatih Camiinin* cenubu şarkisinde *darüşşifa* kubbeleri görülmektedir (4).

Evliya Çelebi Fatih Kadımlar ve gayri müslimler için de başka bir köşede tımarhane yaptırmıştır. demektedir. Fakat gerek Fatih vakfiyesinde ve gerek başka yerlerde henüz bunu tevsik edecek mahiyette bir kayda tesadüf olunmamıştır.

Evliya Çelebi (cild 1) *darüşşifa* hakkında (70 höcre ve 80 kubbelidir. 200 hizmetçisi vardır. *Dersîâm* ve hekim başısı vardır. Ayinde ve rüvendegândan bir adam hasta olsa bimarhaneye götürüp ona hizmet ederler. Münasip edviye ile tedavi ederler. Diba ve şib ve zerbâj harir came hâbları vardır. Her gün iki defa hastalara günâgün etimei nefise bezlolunur. Evkafı o derece kavidir ki vakıfnamesinde (eğer mübakda keklik ve tıraç ve sülün kuşlarının eti bulunmazsa bülbül, serçe ve kebuter pişip hastalara bezlo-

pılmışdır demektedir. *Hadikâül'cevami* göre bu darüşşifa mescidi ile demirciler mescidi ayrıdır. Paspati tarafından İstanbul'a dair eserinde bu Darüşşifa ve camii ve müstemilâtı *Lips Manastırı* yerinde gösteriliyor. Bu Manastırın yeri hâlen bilinmiyor. *Mehmed zıya İstanbul ve Boğaziçi* cild 1. S. 37-39. Demirciler camii Fatih'in binası olan *Tımarhane mescidi* itibar eder. Lâkin civar halk bunu *Demirciler camii* diye bilmez. Paspati darüşşifa mescidinden ayrı Demirciler mescidini bulamadığından görüp de yaptığı kısımlar Darüşşifa mescididir. Mahmud II. Demirciler esnafını buraya naklettiğinden darüşşifa mescidine de Demirciler mescidi denilmiş ve aynı mescidi Paspati *Darüşşifa mescidi* olarak resmetmiştir.

(4) Ağaoğlu Mehmed - *Fatih camiinin şekli aslı ve Türk Sanatı mimarisindeki mevki*, *Hayat mecmuası* cild 2 No. 45 1927. Bu makale yalnız mahdud menabie göre yazılmıştır. Ebu Bekir Behramüddimîski'nin Atlası *Mayer termesinde* camii'nin mühim ve mufassal tavsifi vardır. Aynı zamanda Türk menabinde bu camii'nin müteaddit resimleri ve keza Parisde *Bibliotek Nasyonal'de* Estampe dairesinde bu makalede mevcut olmayan resimler nazara çarpmaktadır. Başlayan bu tetkikin yeni membalara göre tamamlanmasını temenni ederiz.

İuna) diye yazılıdır. Hastalara divanelere defî cünun için nutriban ve hanendegân tayin edilmiştir diye ayrıca bir kaydı vardır. Evliya Çelebinin hekim başısından maada *dersîâmın* mevcut olduğunu bildirmesi şayanı kayıddır. Fatih külliyesinde yüksek tahsili ikmâl edip ihtisas için tıp tahsiline başlayan talebeye darüşşifada tatbikatı tıbbiyeye dair nazari ve belki amelî dersler verecek ve bunları hastahane de sevk ve idare edecek bir zattır. Bu suretle Fatih darüşşifasını bu Fatih külliyesinin de yalnız hasta yatırılacak bir yer değil, aynı zamanda hekim yetiştirecek bir müessese ve klinik olduğunu ve Evliya Çelebinin yaşadığı XVII inci asırda bile aynı usulün carî olduğu görülüyor.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Fatih Camiinin şimâl ve cenubundaki medreseleri tarif ettikten sonra da: bu medreselerin canibi şarkisinde yol aşırı, merza, fukara, miskinler için bir darüşşifa yaptı. Onda olan üstadıkâmil ve hâzik hükema ehli derde deva edip elbette ifakat bulur, bir asitanei cihanbahşdır.) der.

Darüşşifadan başka bir yerde bahsettiği halde burada tekrar zikredilmiştir. Evliya Çelebi bu hastahane hakkında bize hakikaten kıymetli malûmat vermiş ve İstanbul fethinden sonra açılan bu hastahane için iki asır sonra bile aynı vakıf hükümlerine göre vazifesine devam ettiğini işaret etmiştir. Şimdi Fatih Darüşşifası vakfiyesini Fatih'in umumî arabça vakfiyesini, bilâhara türkçeye terceme edilen vakfiyesinden tetkik edelim (5).

Hastahane kadrosu budur :

	Günde
2 Tabib (biri sertalib) beherine	20 akçe
1 Kehhal (göz mütehassısı)	8
1 Cerrah (İmarette yemek yiyenler arasında 3 adet görülüyor)	8
1 Eczacı	6
1 Emin	4
1 Vekilharç	4
1 Emîni mahzen	4
2 Aşçı beherine	3
1 Kapıcı	3
2 Hastabakıcı beherine	2
1 Temizleyici (Manünnukuş)	

(5) Dr. A. Süheyl, *Fatih Darüşşifası*, 875 (1470). Hoptal Mehmed Fatih, İstanbul 1932.

Muhtasar vakfiyede Fatih Darüşşifası kadrosuna aid kayıtlar budur :

<i>Kadro</i>		<i>Günde</i>	
2 Tabib	beherine	20	şer akça (birisine reisi etibba deniyor)
1 Kilerci		4	»
1 Vekilharç		4	»
1 Kehhal		8	»
1 Cerrah		8	» (İmaretten yemek yiyen üç cerrah gösteriliyor)
1 Tabbahı eşribe		6	» (İmaretten yemek yiyenler meyhanında şerbetçi diye kayıtlı)
1 Hâfızı eşribe		4	»
1 Bevvab		3	» (İmaretten yemek yiyenler meyhanında hapıcı denmiş)
2 Aşçı	»	3	» (Hastalara aid yemek ayrı pişiyor. İmaretten hastalara yemek verildiğine göre kayıt yoktur)
2 Cameşuy	»	3	»
1 Duvarı nakışları men'eden		2	
1 Şeyh		20	(Dahiliye müdürü makamındadır)

Şimdi bunların vazifesini ve vakıfname-nin şartlarını tetkik edelim:

Darüşşifa'da tecrübeli ve hâzık, hastaların ahvali nabzına vâkıf, ilmi teşrihi bihakkın bilir, fenni tıp ve kanunu şifada cidden faik tecrübeli iki tabib olacak. Bunlar her gün iki defa hastaları dolaşacak ve onları dikkatle ve kütübü tıbbiyede okudukları münasib ilâçlarla tedavi ederek uhdelerine verilmiş vazifeleri tamamen yapacaklar ve bu hizmetlerine mukabil vakıftan her birine 20 akça verilecektir. Hâzık bir göz mütehasşısına günde 8 akça verilecek, bu zat göz hastalıklarının teşhisi ve tedavisile meşgul olacaktır. Bir zat ta *darüşşifanın* emini olacak, bu da hastaların mühtağ olduğu içecek ve yiyecekleri tedarik ve bunları kilerde hıfzederek lüzumu halinde çıkaracaktır. Diğer bir mütemed adam da vekilharçtır. Bu da hastane levazımını satın alarak emine teslim edecek ve hastalar hizmetini her umurundan akdem bilecektir. Vazifeleri günde 4 akçadır. 8 akça yevmiye ile üstad bir cerrah tayin olunmuştur. Bu mütehasşıs ta lâzımgelen tedavileri yapacaktır. Tabibler, Kehhal ve Cerrah ancak mühtağ olanlar için evkafça tedarik olunan ilâçları ancak *darüşşifaya* berayı tedavi gelmiş hastalara hasrederek *darüşşifa* haricindekilere ilâç göndermeyecektir. Tecrübeli bir zat ta şurublar, macunlar, haplar, müshiller gibi ilâçları ihzar edecek ve bunları em-

rolunan yerlere verecek ve buna mukabil günde altı akça alacaktır.

Ayrıca tayin olunan emini mahzen günde 4 akça alacak ve hastahane mahzenine konulan deva ve şurubları vesaire levazım ve cezayi muhafaza ederek her gün bu mahzeni vakfın nazırı ve *darüşşifa* veyahud kaymakamı huzurunda açıp tabibin emri ile hastalara olan şurub ve devaları taksim ve tayin ve tabib muktezası ile hasta bakıcılara teslim edecek ve mahzeni kapayacak ve bazarun da mühürlüyecektir. İki aşçı her gün tabib nezareti altında merhamete lâyük ve muhtelif hastalıklardan zayıf ve meyus düşen hastalara hayat vermek için pişirdiği yemekleri hastanın yanına götürecektir ve hastalara tatlı dilleriyle tatyib edeceklerdir. Vazifeleri üçer akçadır.

Darüşşifanın kapıcısı vaktü zamanı ile kapıyı açıp kapayacak ve hariçten kimsenin hasta yanına duhulüne ve hattâ orada gecelemesine müsaade etmeyecektir. Vazifesi günde üç akçadır. İşini becerir ve yorulmak nedir bilmez ve hastalara hizmetten yüksünmez iyi kalbli iki hastabakıcı da hastalarını hizmetine bakacak, tatlı dil ve güler yüz bekleyen hastaların gıda ve şurublarını hazırlayacak ve her vesile ile hatırlarını soracaktır. Yataklarını düzeltecek, elbiselerini temizleyecek, helâlara bakacaklar ve buna mukabil yevmiye üç akça alacaklar ve diğer hademenin

vazifelerini tanzim edeceklerdir. Duvarların telvisine mani olacak ve bu hizmetle duvarları kirletmesinler diye doluşacak bir şahıs da günde iki akça alacak, vazifesi icabı aynı hizmeti medreseler ve tetümmelerine, darü-talim ve imarete kadar göreceklerdir.

Bu vakfiye pek mühimdir. Hastahane de iki hekim var, biri başhekimdir. Hastahane ye her çeşid hasta kabul olunmuştur. Yani umumî hizmetlere mahsus hastahanedir. Delilere mahsus değildir. Tabibler, Cerrahlar ve Kehhallerin bulunması bunu gösterir. Delilere ve onların muhafaza ve tedavilerine dair vakfiyede bir kayda teslüf olunmamıştır. Etibbaya verilen ücret bugünkü rayiçle hesab olunursa az değildir. Ayrıca imareten istihkaklarını almışlardır. Haftada bir gün vakfın nazırı, hekim (başhekim olacak) ve kâtip darüşşifada toplanıp İstanbulda evinde hasta olup ilâç almağa kudreti olmayan ve nezdine hekim çağdırmaktan âciz ve kasir müslümanlar tarafından gelip müracaat edenlerin de istedikleri driğ olunmıyacaktır.

Hekimler darüşşifaya yatan hastalar gibi oraya ayaktan tedaviye müracaat eden fakirlere poliklinik yaparak bakmışlardır. İcab eden fakirlere ilâç vermeğe de salâhiyettedirler. Yalnız hariçte gördükleri hastalara ilâç gönderemiyceklerdir. İlâçların tertib ve imalinden daima hekim mesuldür. Bu hastahanelerin teşkilâtı da bugünkü ihtiyaçların aynı teşkilâta çok uyar. İlâçları bir mahzen de dikkatle muhafaza etmişlerdir. Aşçılar hastaların yemeklerini pişirmeğe itina gösterecekler ve bunları hastalara verirken her hususta hastaları tatyib edeceklerdir. Kapıcı hariçten içeriye yabancı bir adam sokmadığı gibi orada kalmaya da müsaade vermiyo.

Darüşşifa hademesinin vazifeleri her gün 100 akçadan eksik veya fazla olmayacaktır. Bir başhekim de dahil olmak üzere kadroya dahil olan bütün zevat vakıfça tahsis olunan para her gün için 200 akçadır. Muhtasar vakfiyede buna ölenlerin teçhiz ve tekfini dahildir. Bu da bize gösterir ki hastahane her vakit için hastalarla doludur.

Darüşşifada ölenlerin metrukâtı veresine veriliyor. Veresi olmiyanların eşyası satılarak darüşşifaya bırakılır. Ölülerin teçhizi için günde 5 akça ayrıca tahsisat vardır. Kısa vakfiyede darüşşifada ölenlerin levazımı

na günde 5 akça konduğu musarrahtır. Hastahane idaresi için hiç bir masraftan çekilmemiş ve herşey bol hesab edilmiştir.

Fatih İmaretı Fatih Üniversitesinde mühim bir mevki alır. Ayrıca neşrettiğim kısa Fatih vakfiyesinde imaret vezaifi tebarüz ettirilmiştir. Burası yalnız fakirlerin yemek yediği bir yer değildir. *Fatih Üniversitesi*nde çalışan ve kadroya dahil bilcümle insanların, âlimlerin, talebenin ve misafirlerin yemek yedikleri, zayıfların günlerce kalıp yemek yediği misafirlerin kaldıkları bir yerdir. Bu istihkaklardan artanlar fıkaraya verilmıştır.

Bir defa Fatih Darüşşifasında olanların hepsi buradan şu suretle istihkaklarını almışlardır:

— Darüşşifa hademesinden reisül'etibbaya ve aşağı yanında oturan tabibe birer aş verile

— Ve darüşşifa imamına ve müezzinine ve kâtibine ve kilercisine ve vekilharoma birer aş verile

— Ve iki nefer kelihala ve üç nefer cerraha ve iki nefer şerbetçiye birer aş verile

— Ve iki nefer edviye döğenlere ve iki nefer cameşuya ve dört nefer kayyuma ve dört nefer ibrikçiye birer aş verile

— Ve iki aşçıya ve çanakçıya ve noktacıya birer aş verile

— Ve darüşşifada olan iki balahanelerde birer tabib şakirdi olup danişmend aş gibi birer aş verile ,

— Ve bu zikrolunan hademeden gerek imaret hademesinden ve gerek darüşşifa hademesinden olsun birer aş mutasarrıf ola

Muhtasar vakfiyede darüşşifa kadrosunda olmayıp ta imareten yemek yiyenler arasında:

1 imam, 1 müezzin, 1 kâtib, 2 edviye döken, 4 kayyum (orta işlerine bakan hizmetkâr veya hastabakıcı mâkâmında) 4 ibrikçi, 1 çanakçı, 1 noktacı, ve bir tabib şakirdi vardır.

XVI inci asrın ortalarında İstanbula gelen R a d i y ü d d i n G a z i adındaki seyyah Fatih imaretine misafir inmiştir.

Burada kendisinin karşılanmasını anlatır ve (İmarethaneye bakan zat yanımıza gelerek hal ve hatırımızı sorduktan sonra ihtiyaçlarımızın iyi bir şekilde temin edileceğini vaad

tti. Doğrusu herşeyleri gibi yatak ve yor-anları da temizdi) der (6). İşte bu kayıt *Fatih misafirhane, tabhanesini* müctemi imaretin ne kadar mükemmel olduğunu gösterir. İcaba hastahane ne vakte kadar vazifesine levam etmiştir?

Başvekâlet arşivinde *Fatih darüşşifasını* alâkadar eden bazı vesikalar ele geçmiştir. Fakat bir kısmının tarihi yoktur ve daha muhhar zamanlara aid vesikalara henüz muttali olamadık. Yalnız 1240 (1824) de burasının faal bir halde olduğunu öğreniyoruz.

Evvelâ burası *Beyazıd II.* zamanında İstanbulda vukua gelen şiddetli hareketi arz esnasında hasara uğramış ve tamir olunmuştur. 985 (1577) de Lu *darüşşifaya* bir hamam ilâve edilir. Bu hamamın *Fatih Sultan Mehmed darüşşifasında* hastalar için lüzumu olduğunu vesair selâtin darüşşifalarında kâfi derecede hamam olması misâl gösterilerek inşasını isteyen Reisületibba *Hacı Musa*'dır (7). Hastahanelerin sıhhi işlerini tedvire memur reisületibba olduğundan *Hacı Musa* bu hamamın inşası için ayrıca tahsisat istemiştir. Hastahane idaresinde biriken fazla paradan yaptıracağını söylüyor. Hamamın inşası hastahane masraflarının kısılması şartile, ve fazla israflara mahal verilmeyerek divanı himayunca karar tahtına alınmıştır. Bu vesika hastahane idareleri için emsalsiz bir nümunedir.

Mehmed IV. zamanında (1032 - 1058) *Fatih darüşşifasına* *Zeynelâbidin* Reisületibba tayin olunmuştur. Kendisinin ayrıca Reisületibbalığı da vardır *Şifa-ül fuad* isiminde tıbbî ve sıhhi bir risale kaleme almıştır. Bu risale bilâhara tabi' da edilmiştir.

Hastahane *Evliya Çelebi*'nin yaşadığı zamanlarda tamamen mamurdur. 1179 (1765) de husule gelen şiddetli hareketi arzda cami harab olduğundan bütün müstemilâtı yeniden tamir edilmiş ve *Fatih camii* de daha tevsi edilerek eski halinden tamamen ayrı

bir tarzda yeniden inşa olunmuştur. *Hadika-tülcevami* darüşşifadan bahseder.

Mahmud II. Parmakkapı yangınında yanan Demirciler esnafını Arasta gibi dört duvarla mahdud (8) eski bimarhane itlak olunan bu hastahane yerleşdirilmiştir. Esasen 1240 (1824) tarihine kadar hastahane faaldir. Sonralar harabe haline girmiş ve her odası bugün de gördüğümüz veçhile oraya yerleşenlerin yedi tasarruf ve zaptma geçmiş (9) ve tedricen yıkılarak ahşab barakalar ve binalar yapılmıştır. Büyük harekette çok hasar görmüştür. 1324 (1909) de burasının bir kaç odası meşhud idi. Ortasındaki mescedin 1324 (1908) Çırcır harikinde kubbesi yıkılmıştır. Çırcır harikinden sonra 1326 (1903) da yol tesviyesinde ve temellerine kadar yıkılmış ve ankazı kaldırılmıştır. Yalnız mescedin kubbe tarafından ve bir de bunun yan duvarından ufak bir kısım kalmıştır.

Başvekâlet arşivinde şimdiye kadar *Fatih Darüşşifasını* alâkadar eden şu mealde vesikalar elde edilmiştir. Tarih sırasile bunıya dercolundu:

1 — 1016 (1607) *Sultan Mehmed Han Darüşşifasında* on akça ile tabibi salis olan *Yakub Bey* in vefatı ile boş kalan yerine yine on akça ile tabibi hazik *Mustafa* ya verilmesi Hekimbaşıdan istenmiştir (buyruldu).

2 — 1077 (1666) *Fatih Darüşşifası* tabibi evveli *Ahmed* veft olub yerine *Sultan Ahmed Darüşşifasının* tabibi evveli *Ahmed Efendi*, yerine *Fatih Darüşşifası* tabibi sanisi *Salih*, yerine *Galatasarayın* tabibi evveli *Mustafa Efendi* daileri, yerine *Ibrahim Paşa Sarayının* tabibi diğer *Mustafa*, yerine *Mağnisada Hafsa Sultan Darüşşifası* tabibi evveli diğer *Mustafa* yerine ehli ilim ve müstahak olan *Mehmed*'in tayinine dair Seretibba *Salih* imzasile arz.

3 — 1125 (1713) *Sultan Mehmed Darüşşifası vakfı* üçüncü tabibi *Mehmed Efendi Haseki Sultan Darüşşifası* ikinci tabibliğine naklolunmuştur. Yerine *Mustafa*

(6) Üniversite Tarih şubesinde *Ekrem Kamal*, *Tarih Semineri Dergisi* 1-2. 1937 Mezuniyet tez. Bu seyahatnamenin arabcası *Veliyüddin Efendi kütüphanesinde* No. 2440.

(7) *Ahmed Refik*, *Onuncu asrda İstanbul hayatı*, *Tarihî Osmanî Encüment Külliyyati*, No. 6.

(8) *Mehmed ziya*, *İstanbul ve Boğaziçi*, cild 1, s. 137.

(9) *Osman Nuri*, *Mecellet Umuru Belediye*, Cild. 4, s. 389.

f a Efendinin tayin olunması hakkında Reisületibbanın takriri vardır (Tıb 211).

4 — 1136*(1723) Tıb şakirdi vazifesine mutasarrıf M e h m e d E m i n Efendi ölmekle vazifesi Süleymaniye Tıb medresesinde muid olan A h m e d Efendiye tevcih olunmuş ve müceddeden eline rüusu verilmiştir. (Tıb 204).

5 — 1176 (1762) yevmiye iki akça vazife ile Fatih Sultan Mehmed Han Darüüşşifasında şakird olan D e r v i ş M e h m e d H a l i f e ölmekle yerine İsmail Halifenin tayin edilmesi hakkında Reisületibba M e h m e d R e f i in imzasını taşıyan arz (Tıb 150).

6 — 1210 (1795) darüüşşifada cerrah olan M u s t a f a b i n A h m e d ' in vefatı üzerine vazifesinin H a f i z M e h m e d T a y f u r b i n İ b r a h i m e tevcihine dair (Tıb 232).

7 — 1214 (1799) Darüüşşifanın cerrahı evvel ve sanisi M e h m e d T a y f u r yevmiye 8 akça cihetini H a c r H a l i l Efendiye kasrı yed ettiğinden tevcihine dair arz (Tıb 379).

1216 (1801) D a r ü ş ş i f a ' ya kâtib tayinine dair arz (Tıb 433).

1218 (1803) Tabibi sanilik cihetinin hekimbaşı M u s t a f a B e h ç e t E f e n d i tensibile âhare tevcihine dair (Tıb 212)

1219 (1804) D a r ü ş ş i f a aşçı cihetinin tevcihi (Tıb 218).

1219 (1804) D a r ü ş ş i f a ' da şerbetçilik ciheti tevcihi (Tıb 512).

1230 (1814) D a r ü ş ş i f a ' nın münhal aşçı ve kayyum ve kâsekeş (kâse veren) cihetlerinin müştereken tevcihi müteveli S e l i m S a b i t imzasile (Tıb 309).

1231 (1815) *Fatih Darüüşşifasında* tabibi evvel M u s t a f a b i n A h m e d fevt olup yeri halî kaldığından M e h m e d o ğ l u A h m e d Efendinin tayini hakkında Reisületibba M u s t a f a M e s ' u d imzalı takrir (Tıb 315).

1240 (1824) Darüüşşifada Maniünnüküş ve yani duvarlara resim yapmağı ve yazı yazmağı meneden hademe cihetinin tevcihi hakkında müteveli tarafından (Tıb 113).

*Fatih Üniversitesi*nde Tıb Akademisi mahiyetinde bir teşekül yapılmışdır. Şakayık göre bu devir tabiblerinden Tebrizden İstan-

bula celbedilen hekim Kutbüddin ayda iyi bin akça, günde 65 akça maaş ile bu Tıb Akademisine riyaset etmiştir (10). *Fatih Üniversitesi*nin en büyük müderrisinin aldığı günde 50 akçadan fazla ücret almıştır. Bu da Fatih devrinde ilmin ne derece yüksek tutulup himaye edildiğini gösterir.

Sicilli Osmanînin verdiği izahata göre hekim K u t b ü d d i n A h m e d İran vezirlerindedir. E b u S a i d G ü r g â n i erkânından olup U z u n H a s a n elinde maktûl olan (hekim Kirmanî) nin mahdumudur. Pederinin elemile Tüekkiye hicret etmiş ve Fatih'in teveccühüne ve himayesine mazhar olmuştur.

903 (1497) de vefat etmiş ve Eyüb Sultan civarına defnedilmiştir. Eskiden mevcut kârgir mektebin yerinde şimdi alışab ve hekim Kutbüddin mektebi itlâk olunan bir bina vardır.

İstanbulun fethinden evvel en mühim hekimimiz Amasyalı S a b u n c u o ğ l u Ş e r e f e d d i n b i n A t i b i n İ l y a s dır. 870 (1465) de E b ü l k a s i m i Z e h r a v i ' nin tasrifindeki cerrahî kısmının tasnifini ve esas klâsik bahislerini değiştirmiyerek lâkin şahsî müşahedelerini de ilâve ederek çok mühim ve telif hakkını kuvvetlendirecek kadar mühim bir eser yazarak Fatih'e takdim etmiştir.

Mukaddemede: 870 (1465) yılında S u l t a n M e h m e d b i n M u r a d H a n saltanatta daim iken ben Amasya şehrinde sakinim. (Bu tavki kamisi maişetim killeli rüzgâr ve zamaneî dil azar elinde giriftardı. Diledim bu miheni rüzgârdan kentüzümü halâs edem. Ol Sultanın babı merhametine yüz sürmekliğe vesile taleb ettim. Bildim ki ol fazıl kâmil melikin hazretinde ulûmdan mergub nesne yokdur. Hususa ilmi tıb kim şanımda nıful' ilim denilmiştir. Pes bu mânadan bir kitabı cerrahiye yazdım. Bu ömrü kasır ve emeli tavil içinde bilib ve tecrübe edibilmeyakin ve aynelyakin müşahede ettiğim amâli yedden bir nice türlü acail ve garaib işler

(10) *Hammer Tarihi*. Türkçe tercemesi, cild. 3. sahife 218. Hammerde 875 (1470) de Fatih'in darüüşşifaya tesmiye olunan hastahane ve timarhane denilen *darülmecanin* yaptırılmıştır. Kaydı da vardır. Lâkin camii ve müstemilâtı meyanda *medaris-i seman, mekteb ve bimaristan* bir kayda göre 867 (1462) de inşa olunmuştur.

bu muhtasar içere derçettim. Zamanın cerrahları bu zikrolunan amali yeddin ekserisini ne görmüşler ve ne de işitmişlerdir. Bunların nicesi âmilerdir. Kütübü mukaddimine nazar edib ol kitablarm ahkâmma tettebbü' edib saib ameller kesbedüb tariki müstakim üzerine varmamışlardır. Belki kendi karihalarından hatâ işler işleyib isyana mürtekib olurlar. Bu kitabı Türkî yazdım. Türkî yazdığım şol ecelden oldu kim kavmi Rum Türkî dilini söylerler. Bu asrın cerrahları ekseriya ümmilerdir. Okuyanları dahi Türkî kitaplar okurlar. Çünkü bu kitabı mütalea ederler. Çok türlü müşkülleri hal olub her işin aslını bilib kendileri hatâdan aliller belâdan kurtulalar diyerek bu kitabın telifine sebep Fatihe dua eder. Bu mukaddime İstanbul fethinden sonra bizde ilmi cereyanların umumiliğine bir misaldir.

Kitab üç hab üzere birçok fasıllarda aslını bozmayarak yazar. Lâkin âletlerin en mühim kısmını aslma benzemeyecek adar zamanın ihtiyaçları dahilinde değiştirir. Yeni âletlerin resimlerini kor ve bir de aslında ve şimdiye kadar hiç bir yerden görmiyerek çizdiği hekimlerin hastalarına ameliyat vaziyetlerini gösterir resimlerle de süsler. Bunlar tamamen orijinaldir, ve eserin kıymetini arttırmaktadır; bunlar o kadar mühimdir ki ve şahsî müşahedelerine ve daha verdiği birçok müfid izahatının aslında olmamasını nazarı itibara alarak bunu XV inci asrın en mühim ve türkçe bir telif eseri addetmek hatâ değildir.

Bu eserin müellif hattile olan, iptidâî olmakla beraber XV inci asırda Anadolu'da resim hayatının mükemmel birer nümunesi olan minyatürlerle süslü bir nüshası İstanbul'da *Emiri Kütüphanesi müzesinde* 79 No. da kayıtlıdır. Halen müellifin elinden çıkma bir nüsha olması ve çok nadide bulunması dolayısıyla tarih sergisinde teşhir olunmaktadır. Natamam ve sonradan istinsah edilen bir nüshası da General Dr. Besim Ömer kütüphanesindedir. Bir nüshası da Paris'de Millî kütüphane yazma eserleri meyanındadır. Bu da müellif hattiyedir. Resimlerinde farklar barizdir. Bu resimlerin hepsi Prof. Abdülilah Adana'nın değerli nezaretile tamamen istinsah ettirilmiştir ve *Tıbb Tarihi Enstitüsüne* gönderilmiştir. Yakında bu resimler Enstitü tarafından neşrolunacaktır. Elimizde

buradaki nüshanın bazı noksanlarını tamamlayacak pekçok mühim resimler meydana çıkması olacaktır.

Sabancıoğlu eserini 63 yaşında yazmıştır. Kendisi tababete 17 yaşında sülûk etmiştir. 14 sene mütemadiyen Amasyada İlhanîler zamanında 705 (1305) de yapılan Anber bin Abdullah hastahanesinde hekimlik etmiştir. Hattâ eserine de Kitabül'cerrahiye-tül'ilhaniye ismini vermiştir. Yukarıdaki eseri rağbet bulunca 873 (1468) de 65 yaşında iken Cümhuri etibbadan bazılarının tecrübe ettiği tertibleri cemedip muhtasar bir risale yazmalarını rica etmişlerdir. Bunu 17 babda yazmış ve *Mücerrebname* ismini vermiştir. Yine bir telifidir. Gerek *Cerrahname* ve gerek bu gayet sade ve güzel bir türkçe ile yazılmıştır. Güzel yazılı bir nüshası *Ayasofya kütüphanesinde* 3729 numaradadır.

Hamidiye kütüphanesinde de, bir nüshası vardır. Sonra 858 (1454) de Amasyada Fatih'in oğlu Beyazıd II. genç bir şehzade iken (ehli tıbdan bir nice yarenler (Şerefeddinden) bir türkçe akrabadin yazmasını iltimas etmişlerdir. Zamanın Calinas ve Bukararı makamında Şeyh Mehmed bin Ahmed Mutatabbibi Mardinî (Şehzadenin tabibidir) Ve tensibile bu eseri Şerefeddin yazmıştır. Bu vesile ile birçok Akrabadin eserlerini tetkik etmiş. Lâkin Harzemşahiye ihtiyar etmiştir. Aslı 31 bab iken 2 bab da kendisi ilâve etmiştir. Ve bu eserin terceme olduğunu başda yazar. Son ilâve olan 33 üncü babda istilâhları toplamıştır. Bunlar çok mühimdir. Birer nüshası *Ahmedi Salis ve Kılınç Ali Paşa kütüphanesinde* 2124 numaradadır Kitabül'cerrahiyesinin sonunda eserde ismi geçen bazı istilâhların da izahlarını yapar.

Şerefeddin'in hocası Bürhaneleddin Ahmed'dir. Kendi silsilesinden hekim olanlar da vardır. Hocasının hocası da Harzemli Lokman'dır. Sabancıoğlu'nun nerede medfut olduğunu maalesef bilmiyoruz.

Ak Şemseddin de Fatih devrinde tababet noktasından da şöhret bulmuş bir şahsiyettir. Kendisi maddî ve ruhî halk tababetinin o asırda en büyük ve mütakâmil bir simasıdır. Tıbda hakikaten mahareti olduğu teracümü ehval kitablarında yazılıdır ve

hattâ Nebatât kendisine ben filân derde devayım diye lisanı halile söylermiş diye rivayet ederek Lokman ve İbnî Sina'ya da atfolunan bu meziyeti bu zata da atfederler. İstanbul fethinde muhasırların maneviyatını çok takviye etmiştir. İstanbul fethinden sonra Göynük'e çekilmiş ve orada hastaları iyi etmekle meşgul olmuş 364 de vefat ederek oraya defnolunmuştur. Yazmış olduğu *Risale-i Tıbbiye*'de bugün ehemmiyetle karşılanması icab eden şayanı dikkat fikirler vardır. Hastaların maneviyatını yükselterek tedavide muvaffak olduğunu gösterir misaller az değildir. Bugünkü tedavide bu telkin ile iyi neticeler daima elde edilmektedir.

Tarihî tetkilerle bize bu devirdeki hekimleri ve çalışmalarını aydımlatacak çok mühim vesikaların bulunacağı muhakkaktır. Yoksa bu büyük devrin şahsiyeti ilmiyesi yalnız isim ve eserlerini bildiğimiz muayyen şahsiyetlere aid değildir. Şüphesiz ki bu arada henüz bulamadığımız bazı vesikalar olacaktır. İleride bu bahsin daha çok işlenebileceğini ümit etmek isteriz.

Fatih devrinde ülema defterinin son yedi ismi meyanında tabiilere tesadüf olunur. Bunlardan Kutubuddin ve altıncı zade İbnî Zehebî (ve Kuyumcu zade de denir) marufdur. *Hamid I. kütüphanesinde* (Numara 1027 şerhi mucizil'kanunun boş sahifesinde nadire namı altında şu müşahede vardır : Asrı Fatih Sultan Mehmed'de Altıncı zade namıyla bir zahid tabibe bir şahıs gelmiş ki bevâl yolunda bir lahmi zayid (peyda) etmiş, etibba ilâcında âciz olmuşlar, harifi mezbur İbnî Zehebî Altunî zade'ye haber verdikde tebessüm edip ressasdan bir iğne düzmüş, ucu içine gittikçe tedricle yoğunca edib tariki bevle bab bab idhal et seni incitmedikçe, içerisine ilet diye tenbih eder ve yılınadek ol mahalli iğneden hali ko, eğer tekrar biter ise yine idhal eyle deyu ısmarlar. Herif bunu etmekle bilküllüye marazdan halâs olmuşdur. Diğer biri de Yahudilikden müslüman olan hekim Yakubdur. Yine *Şerhi mucizil'kanunun* bir boş sahifesinde tıbbî muvaffakiyetlerine dair bazı müşahedeleri mezkûrdur. Fakat bunların ilmî kıymeti yoktur. Naklolanarak yazıldığı için esas maksad kaybolmuştur. *Fatih Darüşşifasında* dikkate şayan şahsiyetler icrayı tababet ettikleri gibi yalnız yeniden

isimlerini bildiğimiz birçok hekimler de çalışmışlardır. Bunların içinde hiç bir gayri müslim hekimin ismine tesadüf olunmamıştır. Esasen vakıf müesseselerindeki kadrolarda buna itina olunmuştur.

Fatih Darüşşifasının sıbhî umuruna bakan Reisül'tibba (hekimbaşı)dır. Bütün tayinleri, tebdilleri ve icab e-lerse azilleri onun inhasile yapılmıştır. O da merbut olduğu makamdan bunu arzlarla istemiştir. Vakfiyede hekimler 20 akça alıyor. 1016 (1607) de bir üçüncü hekimlik buluyoruz. Tahsisatı günde on akçadır. Hastahanelerimiz arasında silsile-i merâtibe ehemmiyet verilmiştir. *Fatih Darüşşifası* da bu silsileye dahil baş hastahanelerimizdendir. Başvekâlet arşivinden çıkan vesikalardan öğreniyoruz ki Fatih Darüşşifasının 1125 (1713) de mevcut üçüncü tabibi terfi etekle *Fatih Darüşşifasına* ikinci değil, ancak Haseki Darüşşifasına ikinci hekim olabiliyor. 1077 (1666) tarihli vesikadan *Fatih Darüşşifası* birinci hekimliğine *Sultanahmed Darüşşifası* tabibi evveli geçmiştir. *Fatih Darüşşifası* ikinci hekimini birinci hekim olamamıştır. Buna mukabil yine aynı tarihte *Fatih Darüşşifası* ikinci hekimini *Sultanahmed Darüşşifasına* başhekim olmuştur. İlmî dereceye göre terfi eskiden çok ehemmiyet verildiğinden bu silsile bozulmamakla beraber bazı çok muktedir hekimlerin belki bu tertib haricinde ehliyetlerine mebnî diğer mühim verlere geçirildikleri kabul olunabilir. Meselâ 1230 (1815) tarihli vesika buna misaldir. 1136 (1723) de *Fatih Darüşşifasında* tıb sakirdi mevcut esas imaretten yemek vıvenler kadrosunda da bunu buluyoruz. Fakat maaş alanlar meyanında değildir. Maaş alanlar kadrosunda yazılı değil. Belki fahriyen çalışıyor. Fakat imaretten yemek vıver. İşte bu tarihte tıb sakirdi yerine Süleymaniye medresesinde müid olan getirilmiştir. O halde Süleymaniye tıb medresesindeki müid oraya terfian gitmiştir. Bu kayıtla *Fatih Darüşşifasının* Süleymaniye tıb mektebinin Süleymaniye'de bir tatbikat hastahanesi olmasıyla beraber yine hekim yetiştiren bir müessese olduğunu gösteriyor. Sonra aynı vazifeye haricden de tayin olan vardır. Bu seretibbanın inhasına tâbidir.

Cerrahlar bir sıra takib etmemiştir. Has-

riçden bu darüşşifaya lüzumu üzerine cerrah alınmıştır.

1240 (1824) tarihine aid vesika ile hastahenenin bu tarihe kadar payidar olduğu ve hattâ esas kadroda mevcut 2 akça gündelik alan maniünnükuş adamın da vazifesine devam ettiğini öğreniyoruz. Bu tarihten sonra hastahenenin tıbbi kadrosunu gösterir bir vesikaya daha henüz muttali olmadık.

Bu mühim kayıtlarla hastahane kadrosunu ve hekimlerini ve hastahenenin XIX uncu asırlar ortasına kadar faaliyete devam ettiklerini öğreniyoruz.

Fatih devrinde yazılan tıbbi eserler :

Bu bahis çok şümüllüdür ve mevzuu vakıf tıb kitapları noktasından çok alâkadar eder.

İstanbul Kütüphanelerini süsleyen birçok kitablara tesadüf ediyoruz ki bunların mühim bir kısmını *Topkapı Sarayı hazinesinden Ayasofya, Nuruosmaniye, Fatih ve Hamid I. kütüphaneleri* gibi kütüphanelere dağılmıştır ve sureti mahsusada Fatih'in İstanbulu fethinden sonra yazdırılmış ve tezhib ettirmiştir. Bu kitaplar mühim bir yekûn tutar. *Topkapı Sarayı, Ahmedî Salis ve Hazine kütüphanesinde* bu kabil eserlere çok tesadüf edilmiş ve Ayasofya kütüphanesinde bilhassa tıbbi eserlerle beraber fotoğrafları alınmıştır. Diğer kütüphanelerdeki aramalar henüz nihayete ermemiştir. *Tıb Tarihi Enstitüsü'nün* bu hususda hazırladığı zengin malzemeyi tahlil edecek olursak Fatih'in İstanbulu fethinden sonra imar hareketleriyle beraber birçok ilmî müesseseler ve hastahane yapıldığını ve zengin kadrolarla hekimlerden istifade edildiğini buluyoruz. Bu meyanda tıbbi eserlerin terceme ve istisnalarına çok ehemmiyet verilmiştir.

İstanbulun fethinden sonra yazma tıbbi klâsiklerin celbine ve bunların nadide nüshalarının teksirine ve mükemmel bir surette Fatih hazinesi için tezhib ve teclidine ehemmiyet verilmiştir. Şu muhakkak ki bunlar hep âlimlerin ve hekimlerin ilmî ihtiyaçlarına bir cevap olarak sırf onların arzu ve işaretlerine göre hazırlanmış ve istifadelerine âmade bir halde Fatih'in hazinesine konmuştur.

Bu eserler metinleri itibarile Tıb Tarihimizi çok alâkadar eden mevzulardır. Çoğu

arabca ve farsçadır. Türkçelerine de arada tesadüf olunur. Tetkiatımız tamamlandığı cihetle bunların şimdilik tam bir listesini veremiyoruz. Yalnız bazılarının isimlerini tezhibleri tavsif meyânında zikr ile iktifa edeceğiz (11).

(11) Şimdi burada bu eserlerin tezhibi noktasından ufak bir mütalâa yürütmek emelindeyiz. O da sudru:

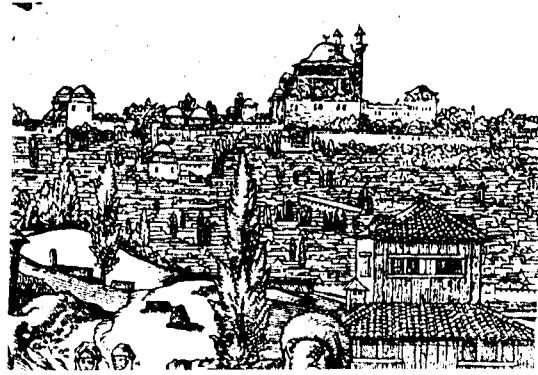
İstanbulun fethi tarihte bildiğimiz veçhile bütün dünya medeniyetinde olduğu gibi Türk medeniyetinin yeni esaslarla bezenmiş devrini açmıştır. Bu devir tamamen yenidir ve yeniliklerin mebadillerle doludur. Avrupada başlayan Rönesans da burada sonra müessir olmağa başlamıştır. İstanbulun fethinden evvel Anadolu, Mısır, Suriye, Irak, Türk ırkile dolu İranda, Orta Asyada tezhiblerin ve klâsik cildlerinin ve yazaların mahiyetini biliyoruz. Bunların muhtelif şekillerini gösteren vesikalar İstanbul kütüphanelerinde az değildir. Hakikaten Türk harsına kıymet verdiren sanat eserleridir. Fakat İstanbulun zaptından evvel tıbbî Selçuk mimarisinden sonra ayrı bir vasıfda kurulan Osmanlı mimarisi gibi tezhibde de mühim bir inkilâb yapılmış görüyoruz. Bunların Anadolu'nun her kucağından birçok âlim ve sanatkarların toplandığı ve yeni süslenmeğe başlayan İstanbulda yapıldığına bilce bir kanaat hâsıl olmuştur. İnce tezhib sanatının bu devri lâyıkile tenvir etmemekle beraber bunların İstanbulda yapıldıklarına aid delâil çoktur. Çünkü aynı senelerde İstanbuldan hariç memleketlerde yapılan tezhiblere benzememekle ve sanat noktasından birçok hususiyetleri ihtiva etmektedir.

Bir defa buraya koyduğumuz nümunelerde görüleceği veçhile tezhibin esas nakışlarında bir yenilik nazara çarpmaktadır. Bunlar klâsik çizgiler ve şekillerin daha cazib esasından uzaklaşmayan uslublandırılmış ve basitleştirilmiş örnekleridir. Gereği temellük kitabeleri ortasında ve gerekse levhalarda çok mükemmel örneklerle tesadüf ediyoruz.

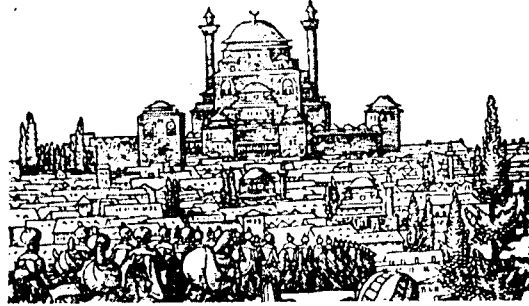
Bu örneklerdeki nakışlar Anadolu'da yapılan nakışlara çok benzer ve çok çeşitlidir. Bilhassa müqayyen renkle çok mütenevvi ve sade bir tarzda kullanılmıştır. Şark resim tarihini alâkadar eden eserlerde İstanbulda fethinden sonra yapılan tezhibler Bizans mozayikleri renklerinden çok müteessir olmuşdur ve Bizans mozayiklerini tezhibde de tatbiki kalkmışlardır derler. Bunun ne kadar yanlış düşünlüğüne delil çoktur. Daha İstanbulun fethinden evvel Anadolu'daki şehirlerde ve Türklerin ikinci payitahtı Edirne'de yapılan sanat eserlerindeki renk tenevvüünde Bizans tesirini kabul etmek haksızlıktır. Selçukluların türlü renklerle bezenmiş eserleri buna misâldir. Bu o devir eserlerini tanıtmaktan mütevelliddir, ve bunu sırf Türk müzehhibleri yapmışlardır. 840 (1436) da A k s a r a y ı I A h m e d b i n H a c ı M a h m u d adında bir müzehhib ve hattat tıbbîden *Tervihül'ervah* namında manzum bir eser yazan— *Ahmedî divanını M u r a d I I (M u r a d B i n Ç e l e b ı M e h m e d)* namına yazmış ve mükemmel bir

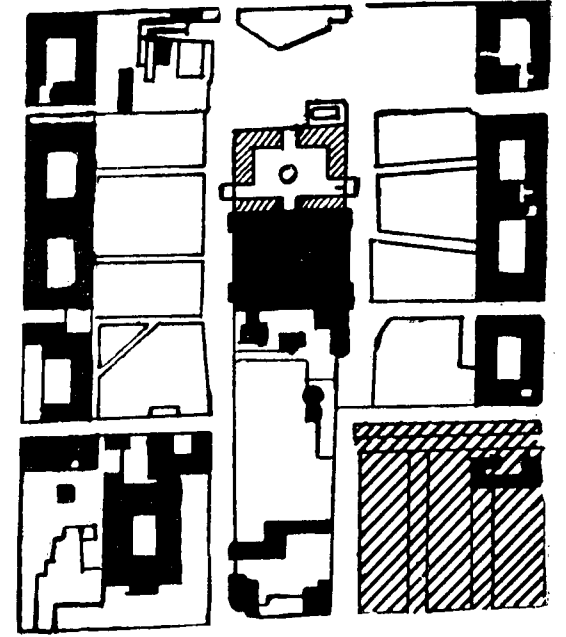
1 — Fatih Külliye Üniversitesinin ve sarayın XVI ncı asırda görünüşü (XVI ncı asırda yapılmış ayrı bir plâna göre).

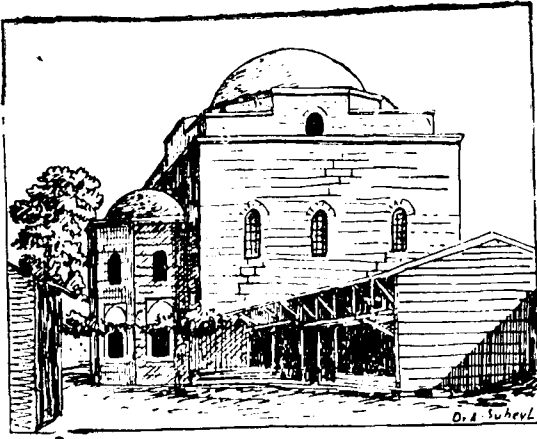
2 — Fatih Camii ve Darüşşifasının yandan görünüşü.

3 — Fatih Camii ve Darüşşifasının önden görünüşü (The Turksin MDXXXIII eserinden)

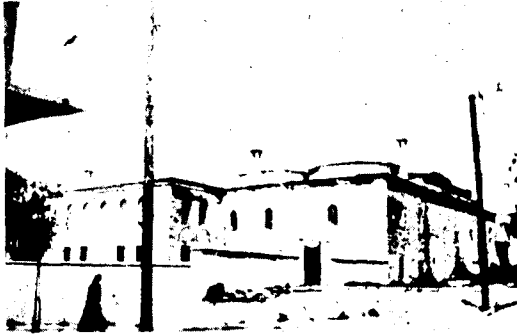
4 — Fatih Üniversitesinin umumi plâni (Darüşşifa plâni çizgi ile gösterilmiştir).

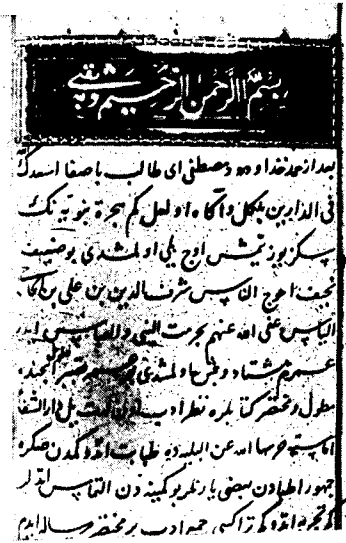
5 — Fatih Darüşşifasındaki meşcit (Paspatı).

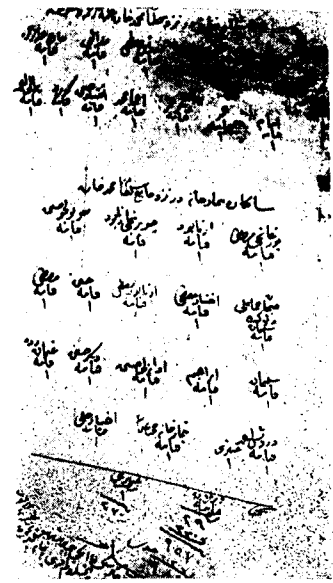
6 — Hekim Kutbeddin Eyüb Sultan civarında mezar taşının önden görünüşü.

7 — Fatih imareti müstemilâtından Tabhane'nin hali hazırı

9 — Sabuncuoğlu Hekim Şerefeddin'in Mücerrebname'sinin baş sahifesi (Avasofya Kütüphanesi, Numara 3729).

10 — Fatih Darüşşifasına ait tarihi tesbit olunmayan bir vesika (Başve-kâlet Arşivi, belediye dosyası, numara 4835).

وَمَنْ يَأْرُو سِيْرًا نَهْ بُورْدَاغِكْ دَاغْلَمُوسِي سِيْجِي كَرِكْ دُرْ
اِنْمَا قَلَانْ سِيْجِي لِيْرَدَنْ اَلْمَلْفُ كَرِكْ دُرْ اَلْمَلْفُ اَوْتَرَا مِنْ قَاهْمَدْ

تَلِيْسْ وَشَكْلَاتْ وَصُوْرَهْ عَلِيْلْ بُوْشَلْرْ دُرْ

لِ اَوَّلِكْ بَانِكْ

اَلْبِيْجِي لِيْصْ

اَسْلَمْ سِيْجِي دِيْجِي دَاغْلَمُوسِي طَرِيْقَهْ سِيْنْ بِلْدَرْدْ
اَسْكُرْ اَلْمَلْفُ كَرِكْ قِيْجَانْ كُوْرَسِيْنْ سِيْجِي مُزِيْنْ اَوْتَرَا لِيْجِي اَسْكُرْ
اَسْكُرْ اَوْتَرَا لِيْجِي اَسْكُرْ اَوْتَرَا لِيْجِي اَسْكُرْ اَوْتَرَا لِيْجِي اَسْكُرْ

8 — Amasyalı Hekim Sabuncuoğlu Serefeddin'in hattı destile Cerrahiye İlhaniye eserinde (Bab. 1. Fasil. 6) Falcı Veçhi'nin Key ile tedavisini gösterir resim (Amasyada yapılan bu resim Anadolu resim sanatının güzel bir nümunesidir.

Emiri Kütüphanesi Müzesi, Numara 79).

کتاب طبیبان از قاضی ابوالحسن
بن علی بن ابی طالب

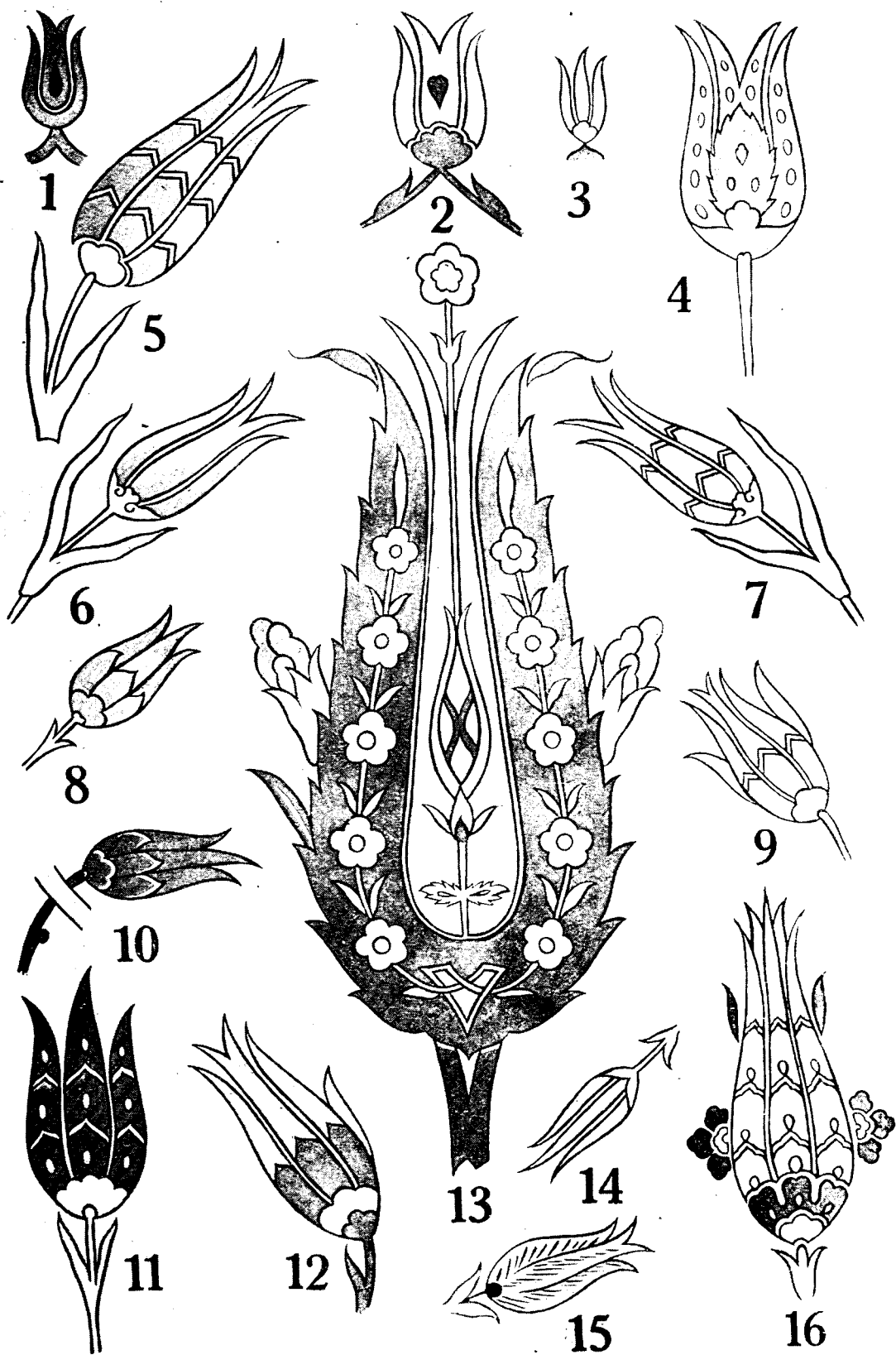
12 — İstanbulun fethinden sonra yapılan müzehhep tıbbî eserlere dair misaller: Huneyn bin İshak'ın Kitâbü'lmesail ve Ecvibetiha fittib eserinin Fatih Kütüphanesi için yazıldığını gösterir tezhipli iki baş sahife (Ahmedi Salis Kütüphanesi, Numara 1996).

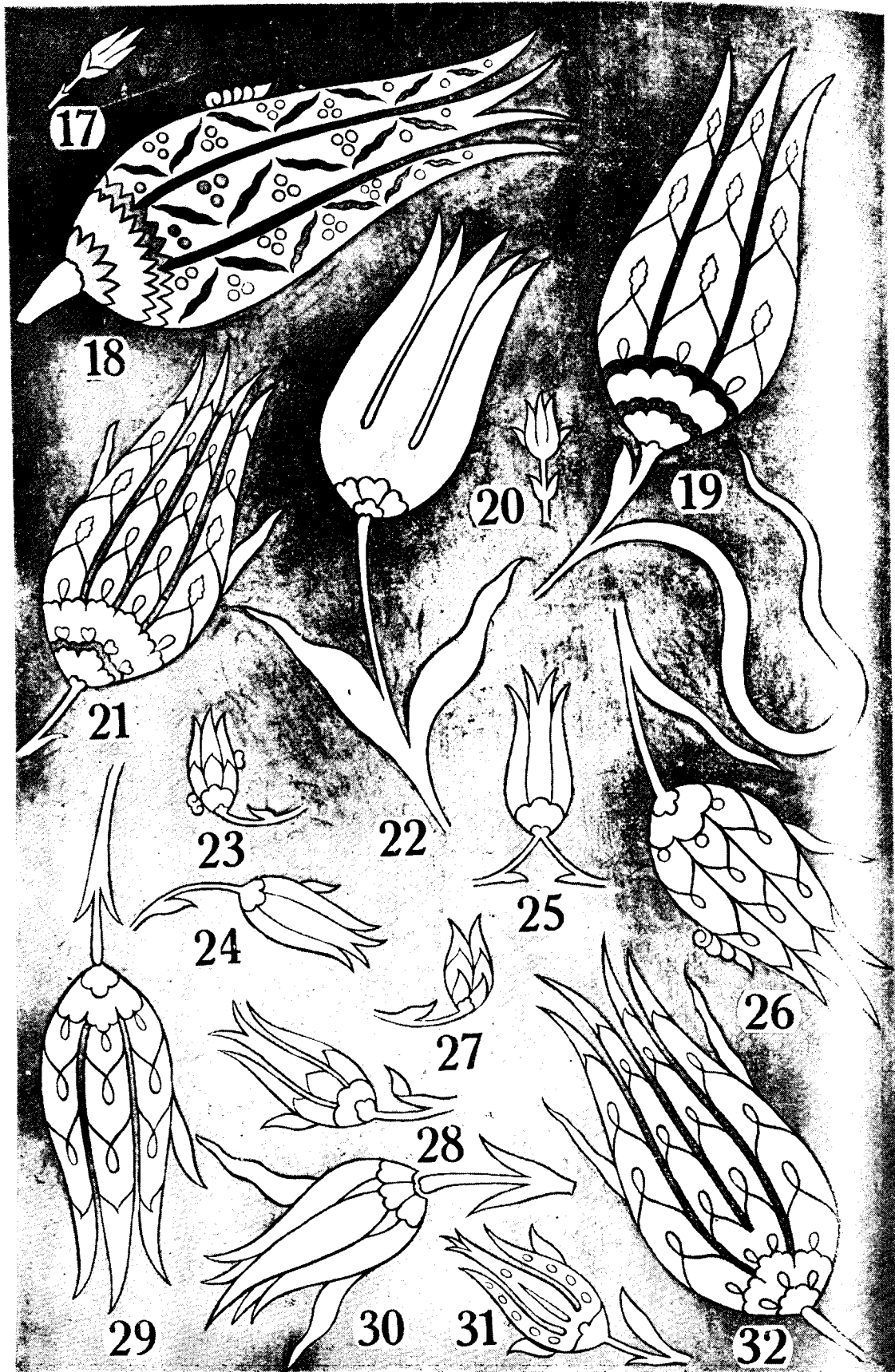
11 — 840 (1436) da Aksaraylı müzehhip ve hattat Ahmet tarafından Murad II. namına yazılmış ve tezhip edilmiş Ahmedi Divanı'nın temellük kitabesi. İstanbulun fethinden evvel Anadolu'da başlayan bu yeni Osmanlı tezhibi üslûbu büyük inkişafa mazhar olmuştur (Hamid I. Kütüphanesi, numara 1082).

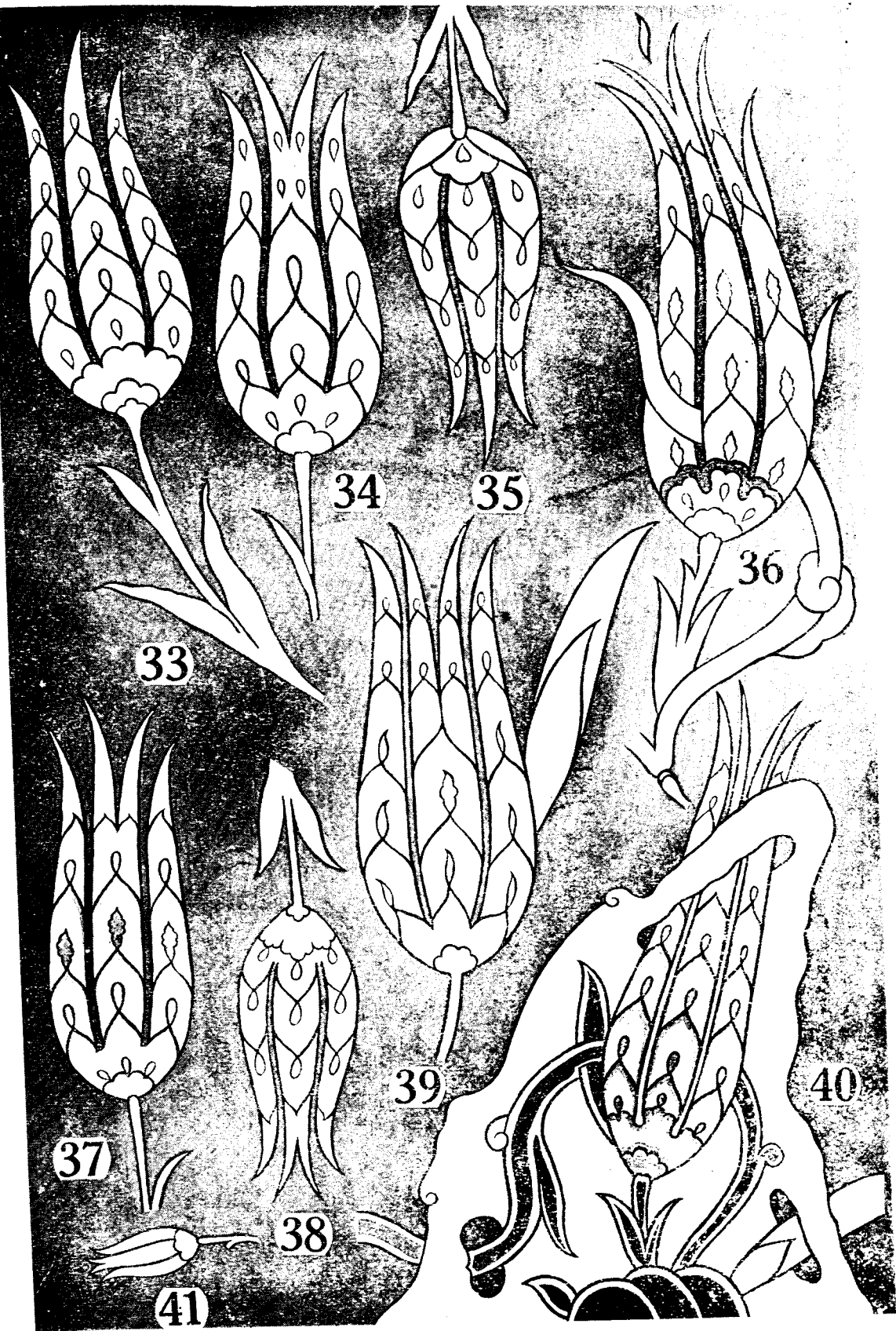
13 — Fatih namına yazdırılıp tezhip ettirilmiş Kitâbü'lilel li Belîmas nüshası (Ahmedi Salis Kütüphanesi, Numara 2082).

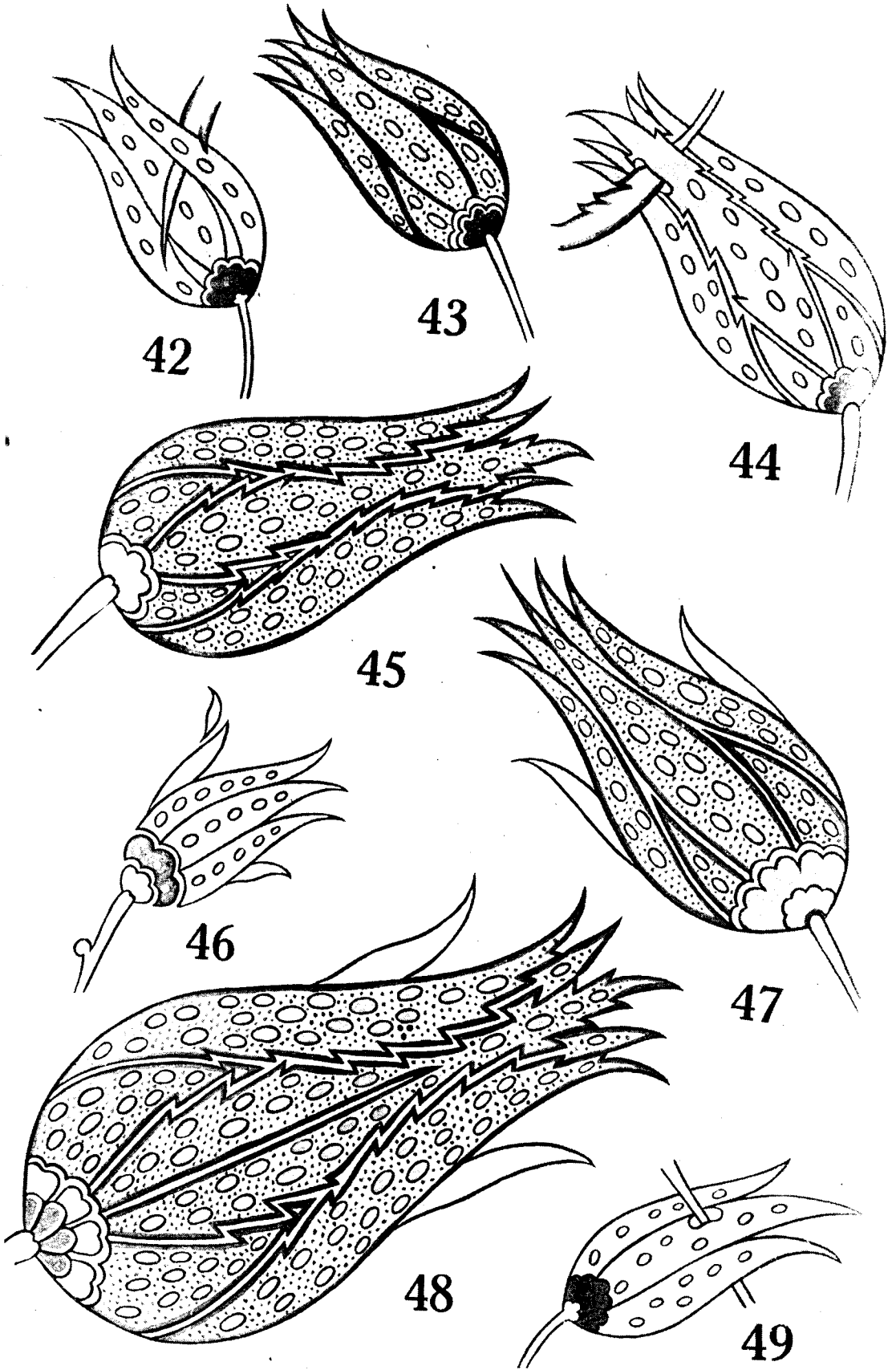
Tablo - 1

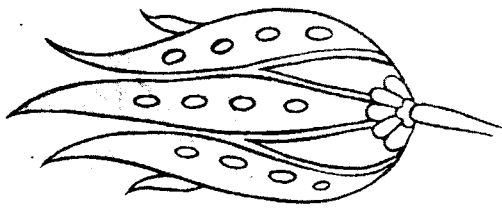
Tablo - 2

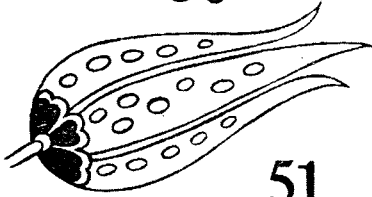
Tablo - 3

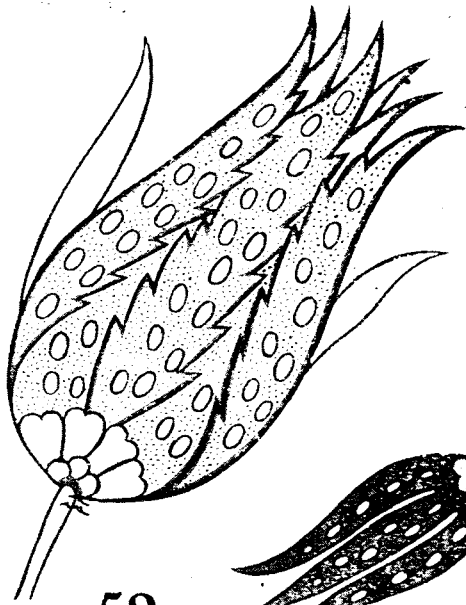
Tablo - 4

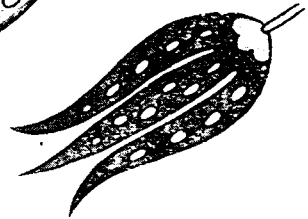
50

51

52

53

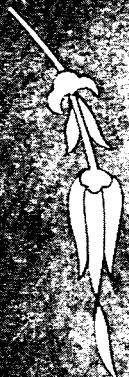
54

55

56

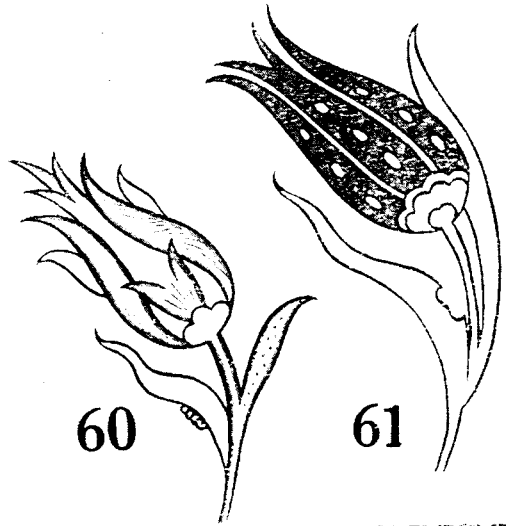
57

59

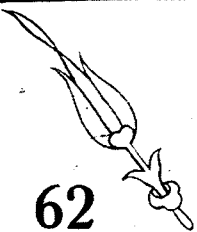

58

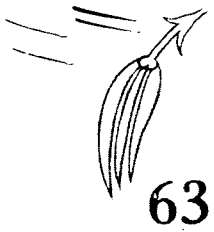

60

61

62

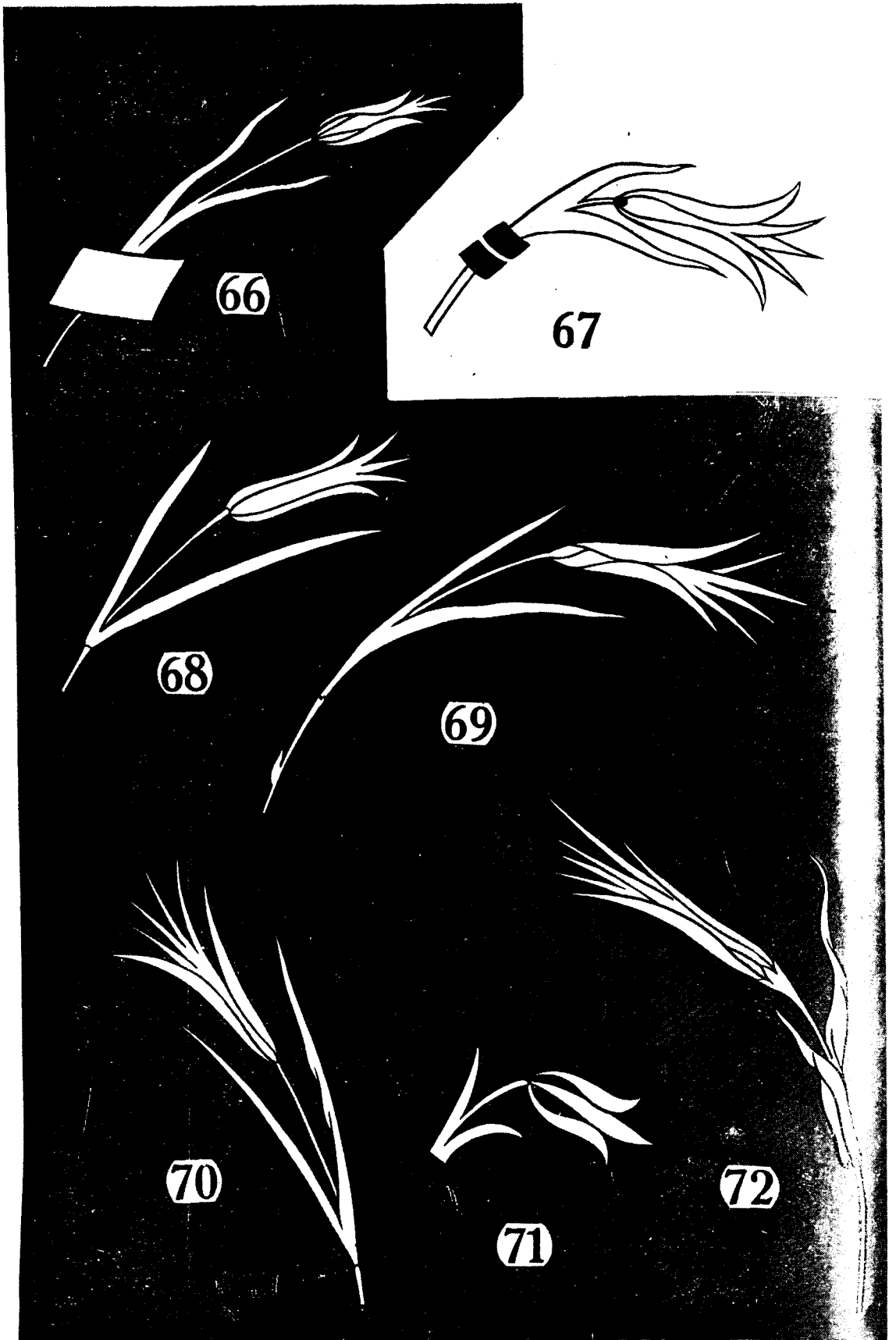
63

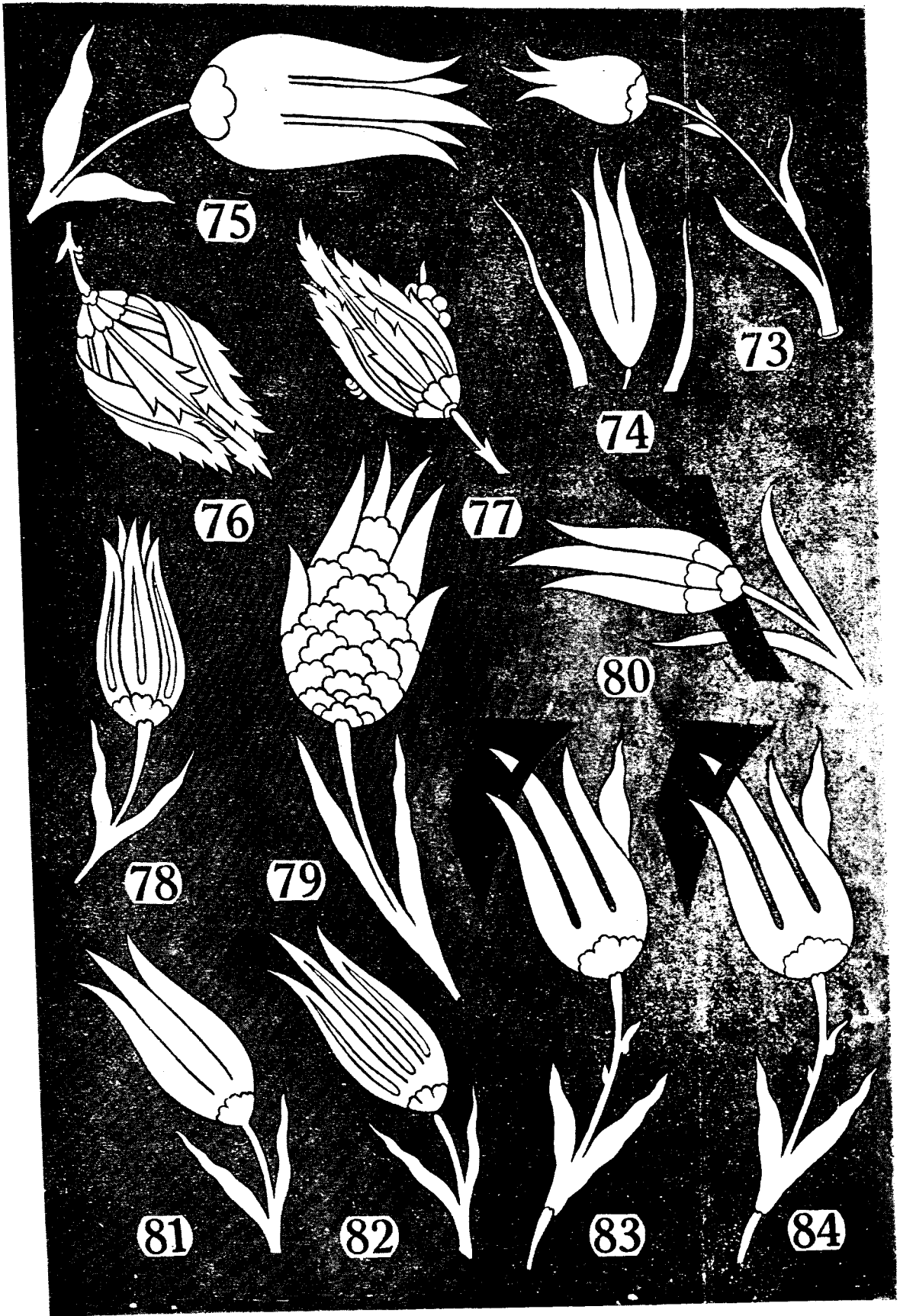
64

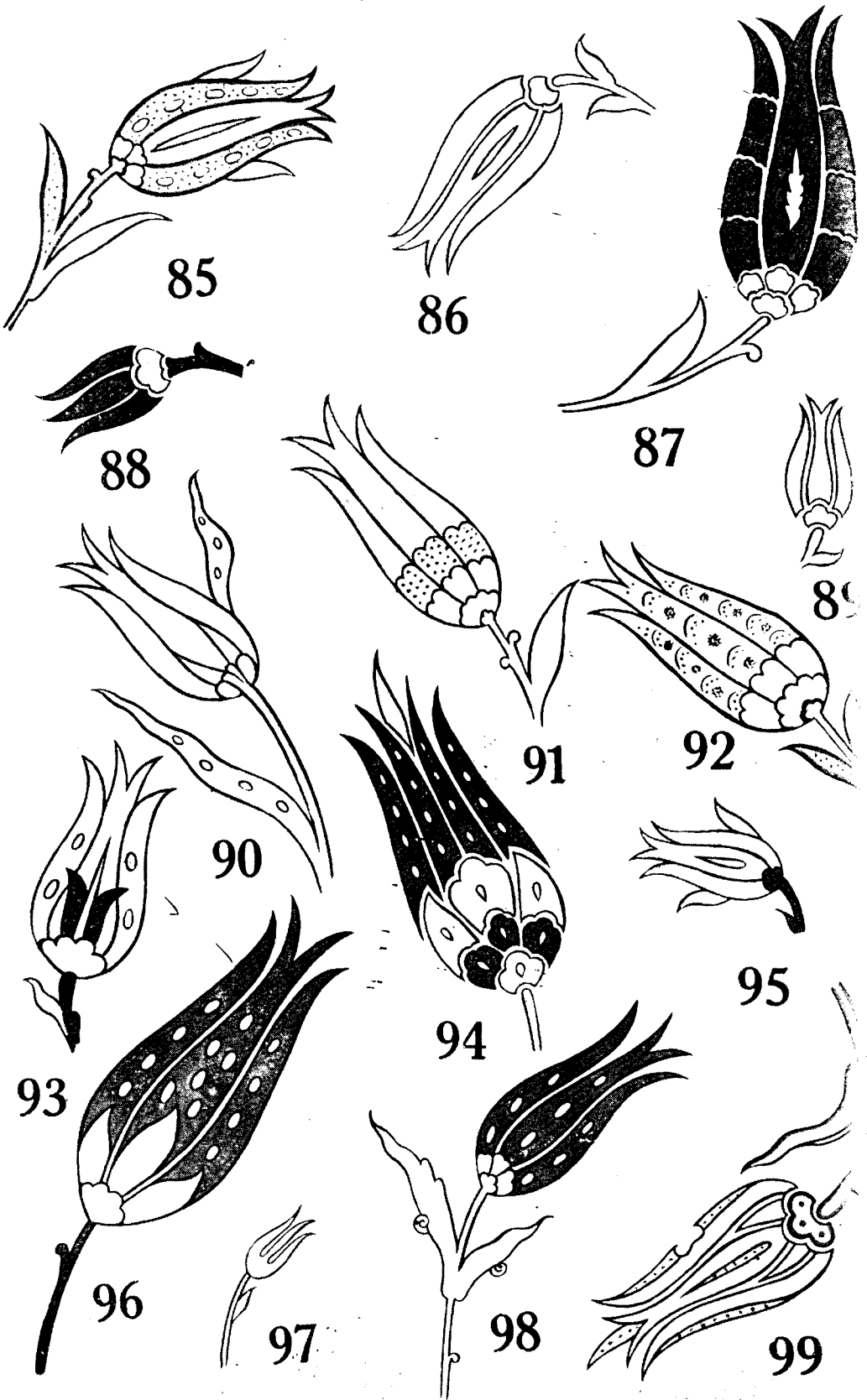
65

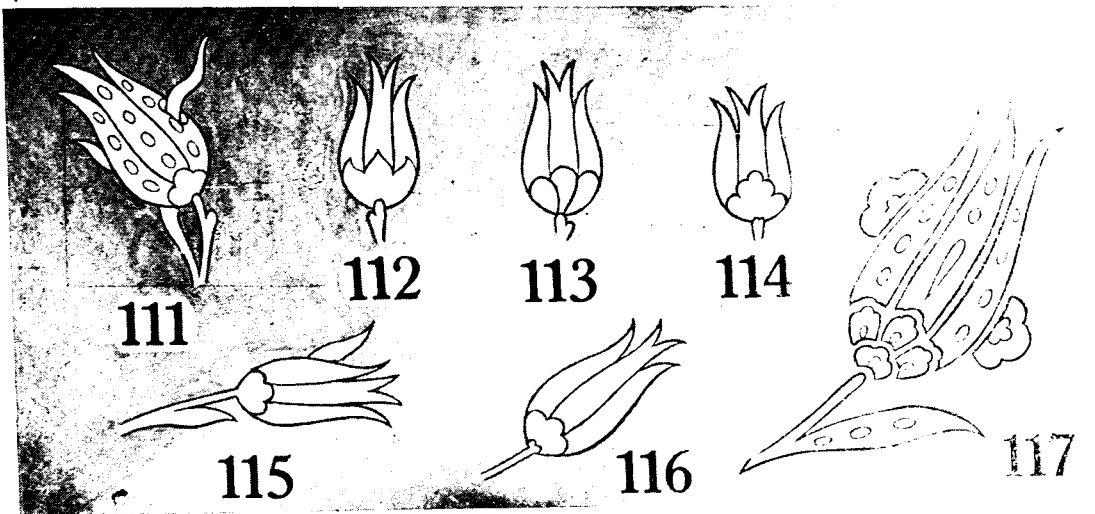
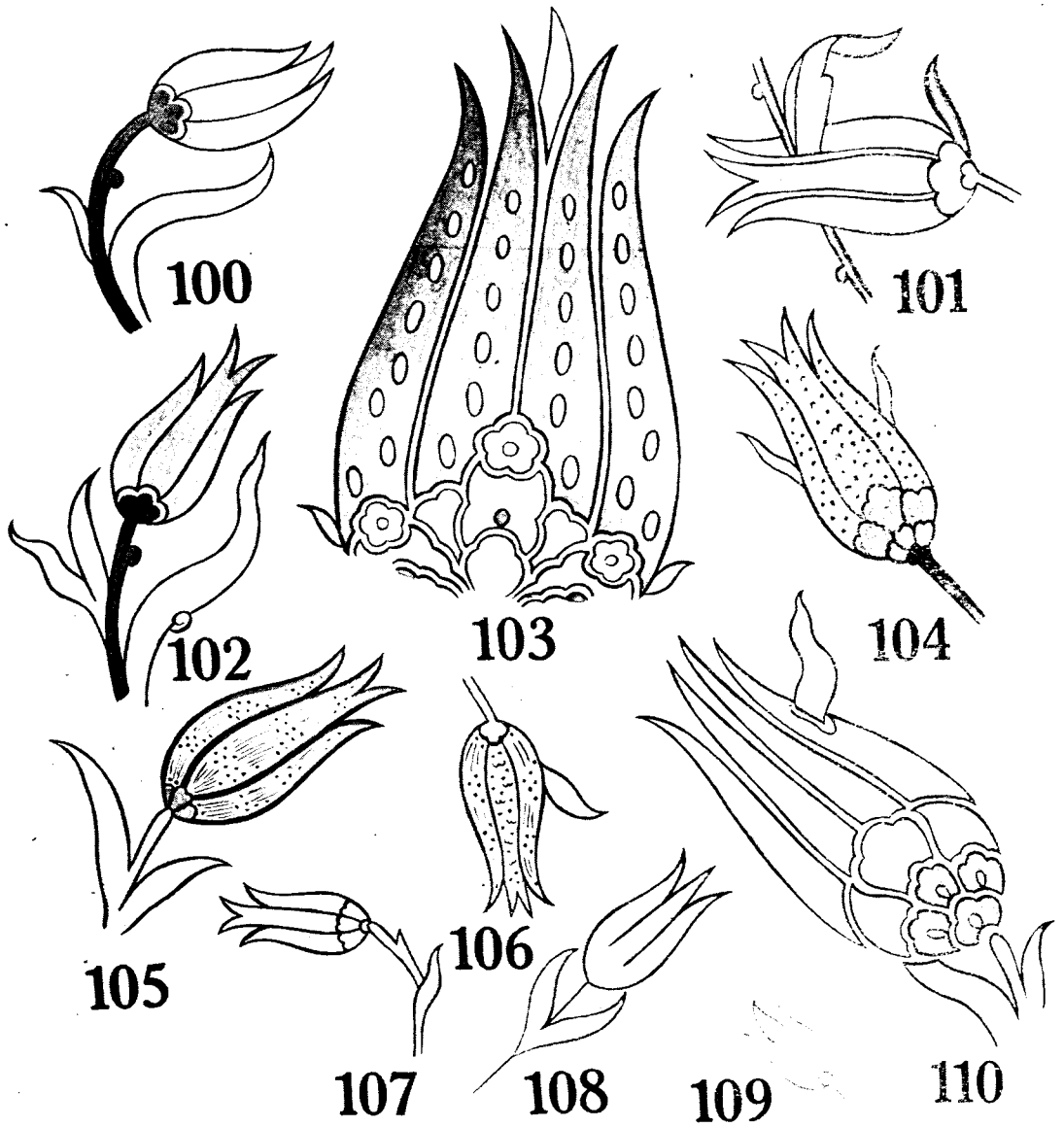
Tablo - 6

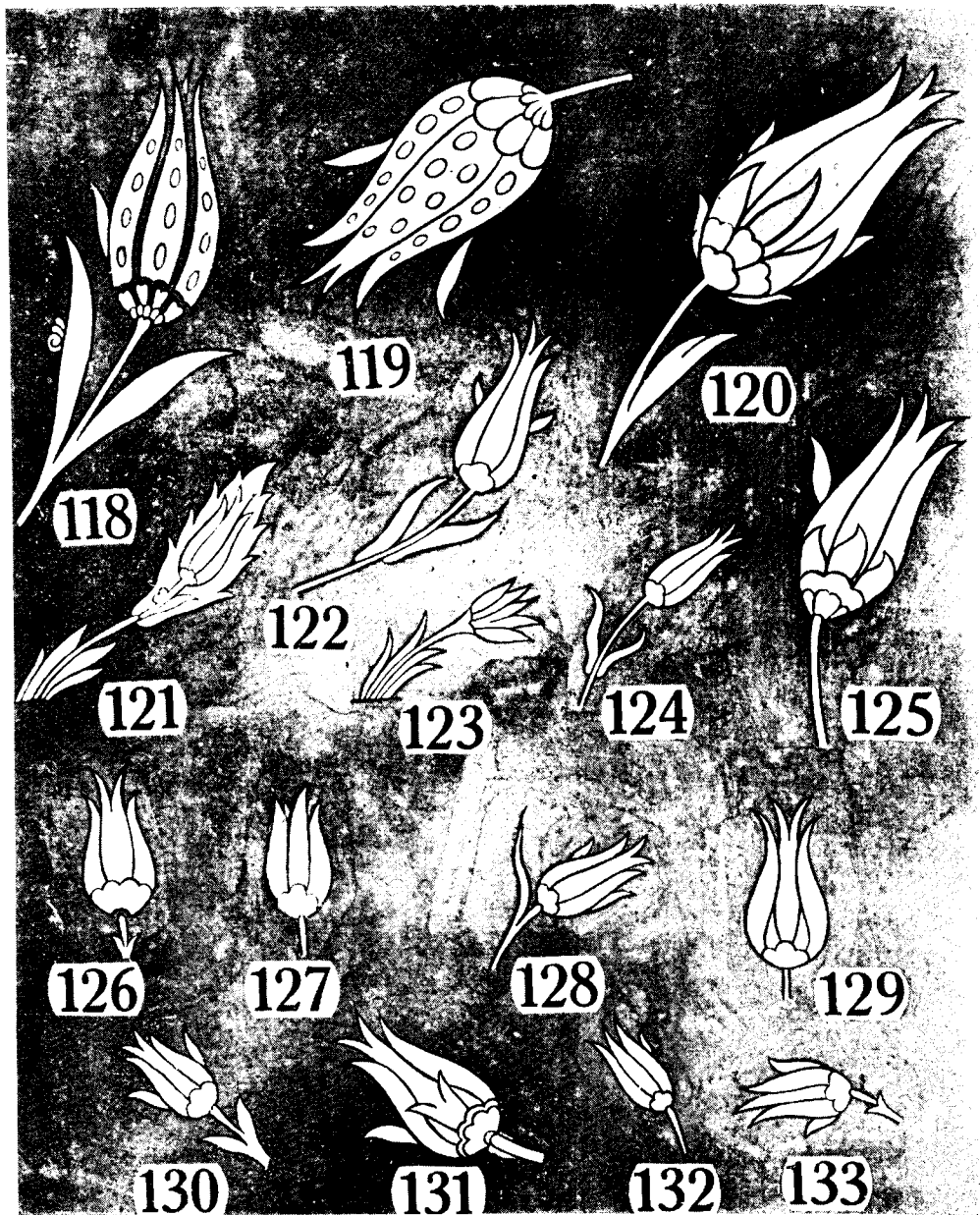

Tablo - 7

Tablo - 8

Tablo - 10

Fatih kütüphanesinin bu tezhiblerinden ve bir nebze bahsettiğimiz eserlerinden mülhem olarak ne kadar mühim olduğunu öğreniyoruz. Fatih Sultan Mehmedin ayrıca medresei Semaniye vakfeylediği kitablara pek çokdur. Bunların Molla Fenarioğlu Şah Çelebi'nin müfettişliği zamanında yapılan esacii küütpe defterinde (12) şu tıbbî kitablara da buluyoruz. Bu meyanda yalnız medarise aid olan kitablara ve kitablara yazı ve kâğıd evsafı ve eb'adı ve kaç varak olduğu da musarrahdır.

surette tezhîb etmiştir. İşte bu eserin tezhîb tarzı daha evvel Anadoluda başlayan yeni tezhîb üslubunun İstanbul fethinden sonra İstanbulda revaç bulunduğunu ve tekemmüle uğradığını bize gösterir. Bu üslub sonraları hariçden davet edilen sanatkârlar tarafından değiştirilir. Bu yerli üslub Anadolu Türkünün en müttekâmil tezhîb üslubuna bir misâldir. Bazı nümunelerini koyduğumuz tezhîblerin hususiyeti budur:

Anadoluda hususî ve yeni üslubla inkişafa başlayan Türk tezhîbinin yeni nümuneleridir ve bunlar bir mekteb mahsulüdür. Sanatkârlarının isimlerini eserlerinde bulamıyoruz. Aynı üslub bu mektebe mensub sanatkârlar tarafından muhaafza olunmuş, lâkin tenevvüe çok dikkat edilmiştir. Muayyen renk tenevvüleri de çok mühimdir. Üslub basit olmakla beraber çok şayanı dikkat hususiyetleri ihtiva eder. Tezhîbin en klâsik usullerinden en sade tarzlarına kadar vardır ve çeşitleri birbirine benzemeyecek kadar çokdur. Bu da bize o devirde sanatkârların büyük bir himayeye mazhar olarak ve teşvik görerek çalışdıklarını gösterir.

(12) *Topkapı Sarayı Arşivi*, numara 9559.

Mezkûr fihristten çıkarttığımız kitablara:

- كتاب القانون في الطب
- كتاب كليات القانون ايضاً في الطب تمام و
- كتاب فصول ابقراط ايضاً في الطب
- كتاب شرح الموجز في الطب لنفيس الدين القرشي
- كتاب شرح الموجز ايضاً في الطب
- كتاب شرح الموجز في الطب لجمال الدين الاقسراي تمام بخط مؤلفه
- كتاب شرح الموجز في الطب
- كتاب مجموع فيه كتاب الاسباب والعلامات لتجيب الدين سمرقندی و كتاب تركيب اصول الادويه و كتاب اقرابادين على ترتيب العليل
- كتاب شرح العلامات و الاسباب في الطب لنفيس الدين القرشي
- كتاب شرح ايلاق في الطب
- كتاب في الطب في العلم والعمل
- كتاب شرح كليات القانون في الطب

Görülüyor ki Türk Tıp Tarihi noktasından İstanbulun fethinden sonraki devre çok mühimdir. On beşinci asır tababeti Türklerde mühim ve zengin bir devreyi doldurur. Gerek tıbbî müesseseler ve gerek buraarda çalışan ve yetişen hekimler telif ve terceme olunmuş ve yeniden istinsah edilmiş tıbbî eserler noktasında bu zamanın bizde büyük ehemmiyeti vardır. Hakikaten üzerinde daha bir müddet durulacak çok değerli bir mevzu karşısındayız.